

סימן נה

קיום "שלום זכר" בלא נוכחות היולדת ובנה

עש"ק פרשת בראשית תשע"ב
(ליל 'שלום זכר' של בנו איתן גרשון הי"ו)

שאלה:

האם יש עניין לעשות סעודת 'שלום זכר', לרגל הולדת בן, בבית הנולד, אם היולדת ובנה עדיין בביה"ח וטרם שבו לביתם.

תשובה:

א. מקור המנהג לערוך "שלום זכר"

ראשית יש לברר את מקור המנהג של סעודת 'שלום זכר'.

בגמ' בב"ק (דף פ' ע"א) מובא: "רב ושמואל ורבי אסי איקלעו לבי שבוע הבן ואמרי לה לבי ישוע הבן". ופירש רש"י (שם) ש"שבוע הבן" היינו ברית מילה, הנערכת לאחר שעברו שבעה ימים מהולדת התינוק; ו"ישוע הבן" היינו פדיון הבן, ו"ישוע" הוא לשון פורקן, כלומר: פדיון.

והתוס' (שם ד"ה לבי) לא קיבלו את הסברו של רש"י ל"ישוע הבן", ופירשו בשם ר"ת שזוהי מסיבת הודיה שהיו נוהגים לערוך על יציאת הוולד ממעי אימו בשלום; ו"ישוע" מלשון ישועה ומילוט "שהוולד נושע ונמלט ממעי אימו, כדכתיב (ישעיהו סו): 'והמליטה זכר' נקט לשון ישועה, והיו רגילין לעשות סעודה". מדבריהם משמע שזו סעודת הודיה על הושעת והצלת הוולד, שכן הלידה כרוכה

בסיכון רב לוולד, וכשהלידה עוברת בשלום ראוי לעשות סעודת הודיה לה'.

אמנם שיטת ר"ת צריכה עיון, אם כן מדוע נהגו לערוך סעודת הודיה זו רק לרגל הולדת הבן ולא להולדת הבת, והרי גם היא נושעה כמותו? (ואף שבפסוק בישיבה נאמר "והמליטה זכר", עיקר ראייתם מפסוק זה הוא על לשון 'המליטה' לתינוק ולא על עצם עריכת הסעודה).

אכן גם לפירוש ר"ת אין כל רמז על עריכת סעודה לרגל הולדת הבן, דווקא בליל שבת.

ובשו"ת 'תרומת הדשן' (סי' רס"ט) הוכיח שסעודה זו נחשבת לסעודת מצווה מכך שרוב השתתף בסעודה זו, ורב לא נהג להשתתף בשום סעודה פרט לסעודת מצווה כמובא בגמ' בחולין (דף צ"ה ע"ב).

ואכן מדברי בעל 'תרומת הדשן' (שם) אנו למדים שהמנהג לקיים את סעודת ההודיה דווקא בליל שבת נתקן מאוחר יותר, כדי לאפשר לכמה שיותר אנשים להשתתף בה – "בשעה שהכל מצויין בבתיהם", וז"ל: "דמה שאנו נוהגים עכשיו לאחר שנולד זכר נכנסין לשם לטעום בלילי שבת הסמוך ללידה דהיא סעודת מצווה, והיינו אותה סעודה דפר"ח, (ולגרסתנו: ר"ת) וקבעה בלילי שבת בשעה שהכל מצויין

עליו שבת שאין שבעת ימים בלא שבת ואין מילה בלא שבת הדא הוא דכתיב (שם) "ומיום השמיני והלאה ירצה". אמר ר' יצחק: משפט אדם ומשפט בהמה שווים; משפט אדם (ויקרא י"ב, ג') – "וביום השמיני ימול בשר עורלתו", ומשפט בהמה – "ומיום השמיני והלאה ירצה" וכו'.

כלומר: הקב"ה נמשל למלך והשבת למלכה (עיי' גמ' ב"ק ל"ב ע"ב), והסיבה שהקב"ה ציווה למול את התינוק רק לאחר שמונה ימים היא כדי שתעבור על התינוק שבת אחת, וייפגש עם המלכה, בטרם ייכנס בברית המילה וייפגש עם המלך. (ועיי' בערוה"ש (סי' רס"ה ל"א) שלמד ממדרש זה שאבי הבן צריך לעמוד סמוך למוהל בעת המילה, ולא מספיקה שליחות ממרחק, שהרי ברית המילה הוקשה לקרבן, ובקרבן צריכים הבעלים לעמוד בסמוך לקרבן בעת ההקרבה, כמובא בגמ' תענית (דף כ"ו ע"א) עיי"ש).

ועיי' בספר 'עבודת ישראל' (לרבי ישראל מקוזניץ זצ"ל; פרשת אמור ד"ה והיה שבעת ימים) שהרחיב בעניין זה, וכתב שעל פי המקובלים יש לערוך סעודה זו דווקא בליל שבת (ולא ביום השבת), מפני שאז מאירה מידת המלכות הנקראת "מטרוניתא", וז"ל: "לפי דברי המדרש רבה מוכרח כדעת המקובלים, שבלייל שבת הוא סעודתא דחקל תפוחין קדישין והעלייה למלכות, והיא הנקראת המטרונה, שאת"ל שכוונתו במלת מטרונה סתם על קדושת שבת, קשה מה מועיל הטעם שאמר על הציווי שציונו ומיום השמיני וגו' ודי היה בשבעת ימים ומיום

בבתיהם". עוד הוסיף וכתב ב'תרומת הדשן' שצריך לערוך סעודה זו דווקא בליל שבת הסמוך ללידה, וצריך בירור מדוע?

עניין קיום הסעודה דווקא בליל שבת שלאחר הלידה נזכר גם בדברי הרמ"א (שו"ע יו"ד סי' רס"ה סי"ב): "עוד נהגו לעשות סעודה ומשתה בליל שבת לאחר שנולד זכר נכנסים אצל התינוק לטעום שם והוא ג"כ סעודת מצווה".

הרמ"א פתח דבריו בסעודה וסיים בטעימה. וב'ערוך השלחן' (שם סעיף ל"ז) ביאר שהרמ"א ציין בסעיף זה שני מנהגים שונים: "ובאמת אין המנהג בסעודה רק בטעימת פירות וקורין זה 'בן זכר'. ולמחרת בשבת אחר התפילה נכנסים אצל היולדת ליתן מזל-טוב וקורין לזה 'שלום זכר', ונוהגים שלא לטעום כלום ואומרים שזוהו מתקנת המדינה לבלי להכביד על הבעל הבית".

ב. טעמים נוספים ל"שלום זכר"

ובט"ז (שם ס"ק י"ג) הוסיף לבאר מדוע מקיימים סעודה זו דווקא בשבת הסמוכה ללידה – עפ"י מדרש רבא (ויקרא פרשת אמור פרשה כ"ז אות י') הדורש את הפסוק "שור או כשב או עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה לה" (ויקרא כ"ב כ"ז), וז"ל המדרש: דבר אחר, "והיה שבעת ימים תחת אמו" ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר: משל למלך שנכנס למדינה וגזר ואמר כל אכסנאין שיש כאן לא יראו פני עד שיראו פני המטרונא תחילה. כך אמר הקב"ה: לא תביאו לפני קרבן עד שתעבור

מדברי הר"ר מנחם משמע שסעודה זו היא כעין סעודת הבראה של "ניחום אבלים" ומנחמים התינוק ששכח את תורתו. ועפ"י ברור מדוע נהגו לאכול בסעודה זו גרגרי חמוס ('ארבעס') שהוא עגול כעין עדשים שהם מאכל אבלים לרמוז שהאבלות היא גלגל החוזר בעולם. ובספר 'מפניני הרב' (לרב צבי שטר שליט"א; עמ' קפ"ח) כתב בשם רבו הגרי"ד סלוביצ'יק זצ"ל שהיה מתנגד למנהג אכילת ה'ארבעס', דהא מדברי השו"ע (י"ד סי' שע"ח ס"ה) משמע דאין נותנים לאבל סעודת הבראה בשבת מפני כבוד השבת. ואת מקור המנהג ביאר (בספרו 'נפש הרב' (עמ' רמ"ב) שיסודו בדברי הרמב"ם (הל' שבת פ"ב ה"ג) שכתב שכאשר קיים מצב של פיקוח נפש אין לתת לגויים או קטנים לעשותו, אלא אדרבה, ישנה עדיפות שחכמי ישראל יחללו את השבת. ומכיוון שהיולדת עד שבעה ימים דינה כחולה שיש בה סכנה (שהדין הוא שאם היא שותקת וכ"ש כשהיא אומרת צריכה אני מחללין עליה את השבת), ולכן הסיק: "ונראה דמהאי טעמא היה נהוג שהרב היה הולך בליל שבת לבקר אצל היולדת לראות אם צריכה איזה חילול שבת, ובודאי אינו מן הנכון שילך לבדו, ובודאי הלכו עימו ראשי הקהל ללוותו, וממילא נצמח מזה המנהג שהכול הלכו יחד - ללוות את הרב בלכתו אל בית היולדת".

אלא שגם על דבריו יש להקשות: מדוע תיקנו זאת דווקא על לידת זכר, והלא דין פקו"נ של יולדת שייך גם בלידת נקבה. וצ"ע.

השביעי ירצה כי אין לך שבעת ימים בלא שבת? אלא על כרחך כדברי המקובלים, ומש"ה צריך להיות שמונה ימים, שאם יהיו רק שבעה ימים למשל כשנולד האדם או הבהמה ביום שבת בבוקר אז ירצה דמם ביום השישי שהוא יום שביעי ללידה, ולא יראה פני המטרונא היא המלכה בליל שבת ולכן צריך שמונה ימים. וביאור העניין ע"פ מ"ש אשה מכרת באורחין יותר מהאיש ודרכה לבדוק ולעיין היטב אם הגון אם לא וכן המלכות שמים והבן. וכן כל אדם יוכל להבין ולדעת במחשבותיו בליל שבת אם תיקן ימי החול כראוי. ולפי זה ניחא, ונוכל למצא טעם למנהג העולם שעושין סעודת זכר בליל שבת קודם המילה לילד היולד לפי הנ"ל שעיקר הכנה למילה לזכר הוא עפ"י סעודת דחקל תפוחין קדושין, ולכן עושין סעודת זכר, לרמוז ע"ז כי עפ"י אותה סעודה בא שפע קודש על הזכר להיכנס לבריתו של אאע"ה".

והט"ז (שם) הוסיף טעם נוסף למנהג ה"שלום זכר" בשם ה'דרישה' שהביא בשם תשובת מהר"ר מנחם וז"ל: "מה שנוהגים בשבת לבקר אצל התינוק הנולד שהוא אבל על תורתו ששכח כדאיתא פרק המפלת".

ודבריו מכוונים לדברי הגמ' בנדה (דף ל' ע"ב) "דרש רבי שמלאי למה הולד דומה במעי אימו... ונר דלוק לו על ראשו וצופה ומביט מסוף העולם ועד סופו... ומלמדין אותו כל התורה כולה... וכיוון שבא לאויר העולם בא מלאך וסטרו על פיו ומשכחו כל התורה כולה, שנאמר 'לפתח חטאת רובין' (בראשית ד', ז')".

להודות לה' בביתו גם בלא נוכחות הבן הנולד. והסיבה שעושים דווקא בליל שבת היא כי אז הכול מצויים בבתיים וכנ"ל. ואכן בספר אוצר הברית (ח"א עמ' קכ"ט) כתב שהיה נוכח בביתם של גדולי ת"ח והיו מקיימים שלום זכר גם בלא נוכחות הרך הנולד.

ד. מדוע לא עורבים סעודת הודיה על הולדת בת?

לעיל הקשינו לשיטת התוס', שיסוד הסעודה הוא סעודת הודיה על הולדת הוולד בשלום - אם כן מדוע עורכים סעודה זו רק על הולדת הבן, והרי גם הבת נושעה ממצב סכנה שבה הייתה נתונה בשעת הלידה? ובוודאי שישנה שמחה גם בהולדת בת. וראיה לכך מפרקי דרבי אליעזר (סוף פרק י"ז) כותב שבביתם"ק הי שני שערים, אחד לחתנים ואחד לאבלים, והנכנס בשער החתנים היו יודעים שהוא חתן והיו אומרים לו: "השוכן בבית הזה ישמחך בכנים ובבנות הרי מפורש שאף לידת בנות הרי זו שמחה. וכן פסק המשנ"ב (בסימן רכ"ג ס"ק ב') שבפעם הראשונה שרואה את בתו התינוקת לאחר לידתה יברך "שהחיינו" משום השמחה שבכך, עיי"ש. ונראה לומר, דאכן ישנה חובה להודות לה' גם על הולדת בת, ורצוי לעשות ג"כ סעודת הודיה לה' על כך. והסיבה שייחדו סעודה מיוחדת להודיה על הולדת הבן היא מפני שהודיה על הולדתו בשלום עלולה להיבלע בתוך השמחה הגדולה של קיום המצווה החשובה של ברית המילה (שנלמדת מאברהם אבינו שעשה משתה

ג. הנפקא מינה בין הטעמים

לגבי השאלה שבה פתחנו - על קיום סעודה זו בבית היולדת כאשר התינוק ואימו עדיין בבית חולים - נראה שיש נפק"מ בין הטעמים הנ"ל. שלשיטת הגר"ד סולוביצ'יק, שהסיבה היא ללמד את היולדת שפקו"נ דוחה שבת, א"כ כאשר היולדת אינה בביתה נעקרת הסיבה לקיום סעודה זו. וכן לדברי ה'דרישה' שכתב בשם תשובת הר"ר מנחם שסעודה זו היא מעין סעודת הבראה לנחם התינוק ששכח את תורתו - כאשר התינוק אינו נמצא בטל הטעם בעריכת הסעודה. אמנם לפי הטעם המובא בט"ז עפ"י מדרש רבה, שסעודה זו היא הקבלת פני המלכה כהכנה להקבלת פני המלך בברית המילה - יש להסתפק האם התינוק צריך להיות נוכח עם אביו (כשם שבהקרבת קרבן הבעלים צריך האב להיות נוכח עם בנו); או שמא עיקר העניין הוא שהתינוק יקביל את פני השבת טרם הברית בכל מקום שהוא, ואע"פ שאביו אינו נמצא לידו. וכך נראה, שהשפע הרוחני המכין את התינוק למילה (כמבואר בדברי 'עבודת ישראל') נשפע מעיצומו של יום השבת והסעודה היא רק רמז לשפע הנשפע ממידת המלכות המשולה לסעודת "חקל תפוחין קדישין". וא"כ ניתן לקיים את ה"שלום זכר" גם בלא נוכחות הרך הנולד. ולטעם שהובא בתוס' בב"ק (דף פ' ע"א ד"ה שבוע הבן) שסעודה זו היא על שם שהוולד נושע ונמלט ממעי אימו, א"כ זוהי בעצם סעודת הודיה לה' שהלידה עברה בשלום, וא"כ ודאי שאבי הבן יכול

לחגוג ולהודות אף על הולדת הבת.)
 ואכן שמעתי כמה וכמה פעמים על אנשים
 שעברו צרות ל"ע ובאו להיוועץ ולהתברך
 מפי הרשל"צ הגר"מ אליהו זצ"ל, והדבר
 הראשון שהוא שאל אותם היה האם
 כשנולדה בתם עשו לה סעודת הודיה.
 והדברים מבהילים.

לסיכום:

לסעודת 'שלום זכר' נאמרו כמה וכמה
 טעמים, וחלקם שייכים גם כאשר התינוק
 ואימו אינם שוהים במקום עריכת הסעודה.
 ולכן נוהגים לקיים 'שלום זכר' בבית
 המשפחה גם כאשר היולדת ובנה אינם
 נוכחים בבית.

גדול ביום הגמל את יצחק, ועיין פרקי
 דר"א פכ"ט ובערוה"ש יו"ד סי' רס"ה ל"ז
 בחשיבות סעודה זו). וכעין מה שאמרו
 חז"ל שאין מערבים שמחה בשמחה –
 שמחת הברית בשמחת הלידה. לכן תיקנו
 שעל לידה בן זכר תיוחד סעודת הודיה
 נפרדת, ותיקנו לעשות זאת בשבת בשעה
 שהכול מצויים בביתם. אך על הולדת בת
 לא תקנו זמן מוגדר ודרך מוגדרת לביטוי
 ההודיה לה', מפני שסמכו בזה על ההורים
 שימצאו את הנדרך הנכונה להם להודות
 לה' ברכים על לידת התינוקת שעברה
 בשלום. (ועיין בספר מרגליות הים לרבי
 ראובן מרגליות על סנהדרין דף ל"ב ע"ב
 אות טו, המביא מקורות קדומים שנהגו